

Bijlage C bij hoofdstuk Organisatie van zorg – Informatie voor de naasten over de stervensfase na beëindiging van de dialysebehandeling

Informatie voor de naasten over de stervensfase na beëindiging van de dialysebehandeling³

Nadat het besluit weloverwogen is genomen om te stoppen met de dialysebehandeling, gaat u samen de laatste fase doorbrengen. Mogelijk heeft u behoefte aan informatie, advies en begeleiding. In deze folder leest u wat u in de stervensfase kunt verwachten.

Inleiding

Bij het stoppen van de dialysebehandeling, draagt het ziekenhuis de medische behandeling over aan uw huisarts, specialist ouderengeneeskunde of hospice-arts. In overleg met u is het mogelijk om thuiszorg in te schakelen, of kunt u overwegen om naar een verpleeghuis of hospice te gaan. Als men verblijft in een verpleeg- of verzorgingshuis, vindt overdracht van de medische behandeling plaats aan de specialist ouderengeneeskunde of de huisarts. Het behandelteam van de dialyseafdeling blijft, in overleg met u, contact houden. Om deze fase voor iedereen zo draaglijk mogelijk te maken, is kennis over de stervensfase belangrijk.

Laatste fase

Deze laatste fase duurt gemiddeld een of twee weken na de laatste dialysebehandeling. Natuurlijk hangt dit af van de conditie waar iemand zich in bevindt. Hoe vervelend het ook is, er zijn een aantal lichamelijke en geestelijke veranderingen te verwachten. Dit verloop is van persoon tot persoon verschillend. De arts vermindert of stopt in overleg met u sommige medicijnen, die dagelijks een belangrijke plaats innamen. Ook het volgen van een dieet is nu niet meer nodig. Om benauwdheid te voorkomen wordt het beperken van het gebruiken van vocht vaak nog wel geadviseerd.

Benauwdheid

Bij de dialysebehandeling wordt vaak vocht verwijderd. Als de dialysebehandeling stopt terwijl iemand wel vocht gebruikt, bestaat het risico om overvuld te raken. Dit uit zich in zwelling (oedeem) van de benen en daarnaast is het mogelijk dat het vocht zich ophoopt in de longen (longoedeem). De ademhaling is dan zwaarder, vooral bij platliggen. De kans op overvulling is groter als iemand niet meer plast. Overvulling kan worden voorkomen door weinig te drinken. Bij benauwdheid en of kortademigheid kunt u het beste contact opnemen met uw arts.

Ademhaling

Er zijn tekenen waaraan te zien is dat iemand gaat sterven. Vaak is een stukkende en onregelmatige ademhaling een teken dat de dood snel dichterbij komt.

De ademhaling valt dan regelmatig stil om daarna met een diepe zucht weer op gang te komen. De tijd tussen de ademdeugen duurt langer, soms wel tot een halve minuut. Deze laatste fase ervaart de stervende zelf niet als benauwd. Het gezicht ziet er ook bij deze stukkende ademhaling vaak heel rustig uit. Doordat de normale hoest- en slikprikkels verdwijnen, komt het voor dat slijm zich ophoopt in de keelholte of luchtpijp. Dat kan zorgen voor een reutelend geluid bij het ademen.

Klachten

Als er sprake is van klachten als pijn, jeuk of misselijkheid, dan zorgt de arts voor passende medicatie. Bij jeuk is het van belang om de omgeving koel te houden. Uitdroging van de huid is te verminderen door niet te wassen met een ontvettende zeep en door de huid in te smeren met een vochtinbrengende crème of lotion. Het wegvallen van de nierfunctie geeft over het algemeen weinig pijnklachten.

Verminderde trek

Doordat de behoefte aan voedsel en vocht afneemt, kan het lichaam snel veranderen. Het gezicht zal smaller worden, de wangen vallen in, de neus wordt spits en de ogen komen dieper in de kassen te liggen. Omdat de lippen en de mond vaak droog zijn, kan het prettig zijn om deze af en toe te bevochtigen of de lippen licht in te vetten.

Bloedsomloop

Het lichaam houdt zo lang mogelijk de doorbloeding van hart en longen in stand. Het bloed trekt zich meer en meer terug naar de borst- en buikholte. Daardoor kunnen armen, handen, voeten, benen en neus koud aanvoelen. Ook kunnen hier paarsblauwe vlekken ontstaan. De gelaatskleur lijkt grauw. Vaak trekt dit een paar uur na het overlijden weer wat bij. Daardoor lijkt iemand weer meer op zichzelf.

Bewustzijn

In de stervensfase zijn de periodes van wakker zijn steeds korter. De stervende lijkt zich steeds meer terug te trekken en is steeds moeilijker te bereiken. Vaak begrijpt de stervende niet meer alles wat wordt gezegd. Toch hoort hij of zij waarschijnlijk wel alles en blijft tot het laatst gevoelig voor geluid. Rust rondom de stervende is belangrijk. Zorg dat er niet te veel mensen tegelijk rond het bed aanwezig zijn en vermijd harde stemmen of geluiden. Zachtjes praten heeft vaak een rustgevende werking. Aanraking kan rustgevend zijn, maar dit verschilt per persoon en per moment.

In de periode voor het overlijden daalt het bewustzijn steeds verder. In de laatste uren glijdt iemand hierdoor meestal weg in een diepe slaaptoestand of coma.

Onrust en verwardheid

Het kan voorkomen dat door het afnemende bewustzijn iemands gedrag verandert. De stervende kijkt dan anders uit zijn ogen en kan een onrustige en verwarde indruk maken. Het lijkt of iemand van alles beleeft of ziet, maar wat dat precies is, is niet duidelijk. Dit komt nogal eens voor in de laatste levensdagen en vooral in de laatste uren. Vaak maakt de stervende kleine (hand)bewegingen, alsof hij of zij iets wil plukken of aanwijzen. U kunt steun bieden door rustig aanwezig te zijn en door eventuele waandenkbeelden of hallucinaties niet tegen te spreken maar er ook niet in mee te gaan. Als er tekenen van ernstig ongemak zijn, kan de arts besluiten om rustgevende medicijnen toe te dienen.

Waken

Als het sterven nabij is, kunt u afspreken over te gaan tot waken. Dit betekent op een rustige manier dag en nacht bij de stervende aanwezig zijn. U kunt sfeer en rust creëren door het branden van kaarsen, het neerzetten van afbeeldingen of een mooie bloem, het dempen van licht, door te bidden, luisteren naar muziek of iets voor te lezen. Waken kan een tijd zijn voor afscheidsrituelen, zoals een ziekenzalving of de ziekenzegen.

De tijd lijkt in deze fase vaak stil te staan. Het overlijden kan lang op zich laten wachten. Zorg er daarom voor dat u elkaar afwisselt en voldoende rust neemt. Het verzorgen van een stervende kan voldoende geven maar ook uitputtend zijn. Het is belangrijk dat in de thuissituatie tijdig voldoende praktische en ondersteunende hulp aanwezig is, bijvoorbeeld van een verpleegkundige, een verzorgende of een vrijwilliger.

Het waken kan een heel waardevolle periode zijn, waarin men elkaar als familie en vrienden zeer nabij is. Een houding van rust en vertrouwen is belangrijk. Het helpt de stervende als hij of zij voelt dat het toegestaan is om te gaan. Als u merkt dat er nog zaken zijn die de stervende zodanig bezighouden dat ze het stervensproces bemoeilijken, ga dan samen na of u hierop ingaat. U kunt ook overwegen hulp in te schakelen.

U zult merken dat een stervensproces zowel moeilijke als mooie momenten met zich meebrengt, momenten van verdriet, angst, machteloosheid, boosheid, maar ook van dankbaarheid, liefde, hoop en geloof. Ieder sterfbed kent een eigen tijd en heeft een eigen tempo.

³ Deze versie is aangepast door de afdeling Dialyse Amphia ziekenhuis Breda vanuit de [IKNL-folder 'De stervensfase'](#).